

સૌમ્ય પ્રભાવતી નારીઓ

ચૌહાણ સોનલ યોગેશભાઈ

વિદ્યાર્થી, કે. એસ. કે. વી. કચ્છ યુનિવર્સિટી ભૂજ (કચ્છ)

પ્રસ્તાવના

ભારતીય સાહિત્ય માં સૌથી જૂનાને પુરાણા મહાકાવ્યોએવાવાલ્મીકી કૃત 'રામાયણ' ને વ્યાસમુની કૃત 'મહાભારત' છે. આ બંને મહાકાવ્યો ના પાત્રો સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ને તેમાં પણ 'સીતા' અને 'દ્રૌપદી'એ બંને નારી પાત્રો એ મહાકાવ્યના શ્રેષ્ઠ પાત્રો છે. ને બંને નારી ઓમાપ્રેમ, પવિત્રતા, લજ્જા, ધૃતિ, પતિવ્રતાવગેરે જેવા ઉત્તમગુણો આપણને જોવા મળે છે. બંને નારીઓ ખૂબજ અદભૂત છે. નેબંને પાત્રો જોતા આપણને એ પાત્રો ક્યારેય જુના -પુરાણા લાગતા નથી. તેને જોતા તે આપણ ને આધુનિક જ લાગે છે. જેમ કે સીતા મૂળે આધ્યાત્મિક હતા એવું નથી પરંતુ તેઓ રામ ને યાહતા હતા એટલે તેમનામાં આધ્યાત્મિક ગુણો હતા. ને તેવી જ રીતે દ્રૌપદી પણ એમ કહે છે કે જ્યાંસત્ય છે. ત્યાંજય છે.

ભારતીય સાહિત્યમાં સૌથી જૂના -પુરાણા ગણાતામહાકાવ્યો માં 'રામાયણ' અને 'મહાભારત'નો સમાવેશ થાય છે.તેથી આપણે આ બંને મહાકાવ્યો ને પ્રશિષ્ટ મહાકાવ્યો તરીકે ઓળખીએ છીએ. આ બંને મહાકાવ્યો માંથી તત્કાલીન સમાજજીવન ની શિષ્ટ છબી ઉપસી આવે છે. આમ તો દરેક સાહિત્ય જિવાતા જીવન ને ઝીલતું હોય છે. પરંતુ સમાજ મહાકાવ્ય ના સ્વરૂપ પાસે કાંઈક ખાસ પ્રકાર ની અપેક્ષા રાખતુંહોય છે. મહાકાવ્ય નો નાયક તો અસામાન્ય હોય જ છે પરંતુ મહાકાવ્ય ના અન્ય પાત્રો પણ આચારનિષ્ઠ હોય છે. ને જીવન ની નક્કર ને કઠોર વાસ્તવિકતા ઓની વચ્ચે આ કૃતિ ઓ નાં આદેશ પાત્રો ટકી રહે છે. ને એ રીતે કૃતિમાં સત્ય નું સ્થાપન થાય છે. અને મહાકાવ્ય ને અંતેજીવનમૂલ્યો નું સંસ્થાપક થતું હોય છે. તેથી જ મહાકાવ્ય અન્ય સાહિત્ય કૃતિ કરતા અલગ જ હોય છે.

'રામાયણ' અને 'મહાભારત' ની રચના બંને સમથે ઋષીકવિઓ એ કરી છે. ને તેમના અપૂર્વે પાત્રો દ્વારા સત્ તત્વનું મહિમાગાન કર્યું છે. ને તેમાંપણબંને કવિઓ ના નારી

સોલંકી પ્રદિપ ગોવિંદભાઈ

વિદ્યાર્થી, કે. એસ. કે. વી. કચ્છ યુનિવર્સિટી ભૂજ (કચ્છ)

પાત્રો તો સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ને આ બંને મહાકાવ્યો દ્વારાનારી ની મહિમા કરવામાં આવી છે. ને આ નારી પાત્રો ને જોતા આપણ ને એ ક્યાંય જુના - પુરાણા લાગતા નથી. તે આપણ ને આજે પણ આધુનિક લાગે છે. ને આ બંને મહાકાવ્યો ના નારી પાત્રો જોઈએ..

વ્યાસમુની એ માંડી ને 'મહાભારત' ની રચના કરી છે. મહાભારતનાં દરેક પાત્રો શ્રેષ્ઠ છે. પરંતુ તેમાં નાયિકા ના સ્વરૂપે આવતી 'દ્રૌપદી' નું નારી પાત્ર સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ગૌરવશીલ નાયિકા દ્રૌપદી જન્મ થી માંડીને મૃત્યુ પયેંત એક વિરલ સ્ત્રી છે. દ્રોણે કરેલા પરાભવથી અપમાનિત થઈ ને રાજા દ્રુપદે દ્રોણાચાર્ય નો વધ કરે તેવા પુત્ર ની ઇચ્છા થી યજ્ઞ કરાવ્યો. આ યજ્ઞ ને પરિણામે ધૃષ્ટદ્યુમ્ન પ્રગટ થયો ને તેની સાથે દ્રૌપદી પણ પ્રગટ થઈ. ને એ રીતે દ્રૌપદી નો જન્મ થયો. ને તેથી દ્રૌપદી નો જન્મ અનાયાસે વેર ની સાથે વેર ના વિચારમાથી થયો છે. એવી એક લોકમાન્યતા પણ આપણ ને જોવા મળે છે. ને તેથી દ્રૌપદી 'અગ્નિપુત્રી'તરીકે પણ ઓળખાય છે. અગ્નિપુત્રી હોવાને નાતે દ્રૌપદી ને મહાભારત નું આક્રમક પાત્ર માનવામાં આવે છે. પરંતુ મહાભારત વાચતા આ માન્યતા તદ્દન ભ્રામક ઠરે છે. મહાભારતવાંચતા દ્રૌપદી સાચા અર્થમાં સ્ત્રી છે - સંપૂર્ણ સ્ત્રી. એક સ્ત્રી માં જે ગુણો હોવા જોઈએ એ દરેક ગુણો દ્રૌપદી માં છે. જેમ કે કુલીનતા, ધૃતિ, લજ્જા, પતિવ્રતા, સ્વાભિમાન વગેરે જેવા ગુણો છે. અનેક સંદર્ભે વ્યાસે આ મૂલ્યો નું સર્વકાલીન અર્થઘટન કર્યું છે. એ અર્થઘટન ને તપાસતા દ્રૌપદી ના સ્ત્રીત્વ નો વ્યાપ આધુનિક યુગ સુધી વિસ્તારે તેવો છે. આથી જ આ જગત માં સમાઈ ના શકે એવુદ્રૌપદી નું વ્યક્તિત્વ છે.

દ્રૌપદી મહાભારત માં આપણ ને અસામાન્ય રીતે ત્રણ જગ્યાએ જોવા મળે છે. તેનું પ્રાગટ્ય, તેનું લગ્ન અને તેનું જીવનદર્શન. મહાભારત નું દર્શન કરતાં દેખાય છે કે દ્રૌપદીને જેવી કલ્પવામાં આવી છે. એવી મૂરખ નથી. એ મિતભાષી છે,

વશચિત્ત છે. આ સદગુણ એનામાં વિકસતા રહ્યાં છે. એવું નથી પણ વખત આવ્યો ત્યારે એ દેખાય છે. કણે ને નહીં પરણવા માટે એણે લીધેલો નિર્ણય જેટલો સ્પષ્ટ છે. તેટલી જ સ્પષ્ટ તે પાંડવો સાથે પરણવા માટે તૈયાર છે તેમાં હતી. ને આ ઘટના માં દ્રૌપદી ના સંદર્ભે વિલક્ષણ ગણાય તેવી છે. અનેક દુઃખો આવવા છતાં દ્રૌપદી નુ પાત્ર આપણ ને ભાગ્યવાન લાગે છે. કે તેનુ પાત્ર ભાગ્યવાન છે એમાં બીજો કોઈ મત જ નથી. પરંતુ દ્રૌપદી ના જીવન ની કડુણતા કહેવી હોય તો એ એક જ છે – તેના જેવી માનુની ને કુલીન સ્ત્રી નું કુરુશભા માં શાણા પુરૂષો ની વચ્ચે થયેલું અપમાન – ઘોર અપમાન. આ એક જ ઘટનાએ. એ વિખેરાઈ ગઈ છે. એના વિખેરાઈ જવા માં પણ એનુ દર્શન તો અખંડ જ રહે છે. દ્રૌપદીનુ જીવન સતત પ્રવાહી રહ્યું છે. કેવા પ્રસંગો ની વચ્ચે થી એણે પસાર થવાનું આવ્યું છે. જીવન ની વિષમ પળો માં પણ ઘેચે સાચવવાની કલા દ્રૌપદી પસે છે. દ્રૌપદી વિદ્રોહી નારી તરીકે નહીં પણ ન્યાય – અન્યાય નો વિવેક કરી શકતી એક ‘પ્રભાવતી ધારિણી’ તરીકે મહાભારત માં ઉપસી છે. તથા દ્રૌપદી ના સ્ત્રીત્વ નો વ્યાપ આધુનિક યુગ સુધી વિસ્તારે તેવો જણાય છે. તેવી જ રીતે આપણે ‘રામાયણ’ની સીતા ને જોઈએ.

વાલ્મીકિ કૃત ‘રામાયણ’ પ્રશિષ્ટ કૃતિ તરીકે સન્માન પામી છે. તેનુ મુખ્ય કારણ તેમના રહેલુ શાશ્વત દર્શન છે. વાલ્મીકિ નાં પાત્રો ક્યારેય પુરાણા લાગે એવા નથી. આથી વાલ્મીકિ આપણ ને આધુનિક કવિ લાગે છે. વાલ્મીકિ નાં પાત્રો માં અનેક જગ્યાએ આપણને આધુનિકતા જોવા મળે છે. આ પત્રો માં એ દ્રષ્ટિએ સીતા વિશેષ આકર્ષે તેવુ પાત્ર તત્વ ધરાવે છે. મૂળ કૃતિના અભ્યાસ ને અભાવે ભાવક ના મન માં સીતા વિશે જે છાપ પડેલી છે. તે આપણે વાલ્મીકિ ને વાચતા સાચી ઠરતી નથી. સામાન્ય ભાવક સીતા ને વ્યક્તિત્વ વિનાની પતિવ્રતા સ્ત્રી માંની બેસવાની ભૂલ કરે છે. સીતા જાણે દુઃખો થી ઘેરાઈ ગઈ છે. અન્યાય નો પાત્ર બનેલી છે, રામે તેને માટે જે સ્થિતિ સર્જી છે, એ સ્થિતિ ને તે મૂળે મોઢે સ્વીકારતી ગઈ છે. સીતાનુ નામ લેતા જ સાક્ષાત દુઃખ ની મૂર્તિ આપણી નજર સમક્ષ ઉપસે છે. પરંતુ સીતા નુ આવુ વ્યક્તિત્વ એના વ્યક્તિત્વ ને ભારે અન્યાયકર્તા બને છે. વાલ્મીકિ એ જે સીતા ને રામાયણ માં આલેખી છે તે સીતા સાધારણ નથી. એ સીતા અસાધારણ છે, ગરિમામય છે, ને ઉપદેશની દેવી હોવા છતાં

ઓજસ્વી છે. પ્રેમ, પવિત્રતા, લજ્જા, ધૃતિ જેવા મહાન ગુણો આપણને સીતા માં જોવા મળે છે.

આવી સીતા નુ મન એક જ વાર એના કેન્દ્ર માથી હલી ઉઠે છે. સુવર્ણમૃગનો વેશ ધારણ કરી ને આવેલા મારીચ ને જોઈ ને. ને તે લેવા માટે રામ ને તેની પાછળ મોકલે છે. ને રામ ના ગયા પછી લક્ષ્મણ ના નામ ની જે બૂમ સંભળાય છે ત્યારે સીતા લક્ષ્મણ ને રામ પાસે જવા કહે છે, સાથે- સાથે તે ન બોલવા ના વચનો પણ બોલે છે. પરંતુ તેમાં પણ રામ પ્રત્યે ના પ્રેમનો મોહ આવી જાય છે, તેથી અનાયાસે તેના થી એવા વચનો બોલાય જાય છે. ને સીતા ના જીવન માં થોડી વાર માટે આવેલી આ વિશ્વઘટના એ એના પછીનાં જીવન ને છિન્ન – ભિન્ન કરી નાખ્યું છે. ને તેને કારણે તે ને બે વખત રામ નો વિરહ પણ ભોગવવાનો આવ્યો છે.(1)

સીતા મૂળે આધ્યાત્મિક હતા એવુ નથી પરંતુ તે રામ ને યાહતા હતા એટલે તેમનામાં આધ્યાત્મિક ગુણો હતા. ને સીતા ના જીવન ની અંતિમ ક્ષણો તો ખૂબ જ ભીષણ જણાય છે. જ્યારે રામ એક ઘોબી ના કહેવાથી સીતા નો ત્યાગ કરે છે ત્યારે સીતા કાંઈપણ બોલ્યા વગર ત્યાથી ચાલી જાય છે. પરંતુ પછી જ્યારે રામ દરબારમાં અશ્વમેધ યજ્ઞ કરાવે છે, ત્યારે વાલ્મીકિફરી સીતા ને રામ ના દરબારમાં લઈ આવે છે ને રામ ને ખાતરી આપતા કહે છે કે, સીતા એકદમ પવિત્ર છે. ને તમે એને પાછી અપનાવી લ્યો. ત્યારે સીતા રામ નો કોઈ પણ જવાબ સાંભળવા રહેતી નથી. ને તે પોતાની ઇચ્છાથી જ ધરતીમાના ખોળા મા સમાઈ જાય છે. ને આમ જોતા સીતા આપણ ને સ્વાભિમાની નારી તરીકે જોવા મળે છે. આમ, મહાભારત ની દ્રૌપદી અને રામાયણ ની સીતા બંને નારી પાત્રો આપણને અદભૂત રીતે જોવા મળે છે. ને આમ ‘ધરતી પુત્રી સીતા’ જે આપણને ‘સતયુગ’ માં જોવા મળે છે. તો ‘અગ્નિપુત્રી દ્રૌપદી’ આપણ ને ‘દ્વાપર’ યુગ માં જોવા મળે છે. ને તેમ છતાં આ બંને નારીઓ ગુણોની રીતે આપણને સમાન જોવા મળે છે. તો આપણ ને આ બંને નારી પાત્રો માં આધુનિકતા નુ પ્રમાણ પણ સરખુ જોવા મળે છે. આમ આ બંને નારીઓ આધુનિક સમાજ માટે એક સર્વશ્રેષ્ઠ ઉદાહરણ તરીકે પણ આપણને જોવા મળે છે.

સંદર્ભે

1. દીઠે અડસઠ જાત્ર ,(દર્શના ધોળકિયા)